

Юридичні науки

УДК 342.92(477):341.231.14

Баулін Юрій Васильович

професор кафедри кримінального права №1

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Баулин Юрий Васильевич

профессор кафедры уголовного права №1

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Baulin Yurii

Professor of the Department of Criminal Law №1

Yaroslav Mudryi National Law University

Алексанян Карина Араїківна

студентка

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Алексанян Карина Араиковна

студентка

Института прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Aleksanyan Karina

Student of the

Institute of Public Prosecutor and Criminal Justice

Yaroslav Mudryi National Law University

**ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ПРОБЛЕМА УМОВНО-
ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ В УКРАЇНІ
ПОЖИЗНЕННОЕ ЛИШЕНИЕ СВОБОДЫ: ПРОБЛЕМА УСЛОВНО-
ДОСРОЧНОГО ОСВОБОЖДЕНИЯ В УКРАИНЕ**

LIFE DEPRIVAL: IMPRISONMENT IN UKRAINE

***Анотація.** У статті досліджено проблему дострокового звільнення довічно засуджених осіб в Україні. З'ясована роль помилування Президента у механізмі правового регулювання звільнення довічно ув'язнених осіб. Проаналізовано справу Європейського суду з прав людини "Вінтер проти Сполученого Королівства», в якому роз'яснюється положення ст. 3 Конвенції про основоположні права і свободи (далі – Конвенції) . Розглянуто висновки Європейського суду з прав людини(далі – ЄСПЛ) щодо порушення права "на надію" в'язнів в Україні у справі «Петухов проти України (№ 2)». Проаналізовано перше судове рішення від 4 травня 2019 року Роменського міськрайонного суду Сумської області, в якому, посилаючись на рішення ЄСПЛ, вперше було замінено покарання довічно ув'язненому на позбавлення волі на певний строк. Розглянуто сучасну практику національного судочинства щодо заміни покарання довічно ув'язненим. Досліджено актуальну статистику щодо помилування Президентом довічно ув'язнених осіб. Встановлено співвідношення національного законодавства з міжнародними актами, які були ратифіковані Верховною Радою України. Виявлено недоліки національного кримінального законодавства у сфері реалізації права "на надію" довічно ув'язнених. Проаналізовано практику зарубіжних країн щодо правового регулювання процедури звільнення довічно ув'язнених осіб. З'ясовано, які умови і підстави звільнення довічно ув'язнених осіб наявні у Кримінальних кодексах різних країн світу. Здійснено критичний аналіз проекту Закону "Про внесення змін до законодавчих актів України щодо порядку призначення та виконання покарання у вигляді довічного позбавлення волі". Виявлено основні недоліки даного законопроекту: відсутність у законопроекті чіткого механізму умовно-дострокового звільнення засуджених до довічного позбавлення волі, а також існування низькі положень, які потребують більш детального та всебічного*

дослідження та відповідного обговорення у широких колах фахівців та експертів. Досліджено питання регулювання співіснування помилування Президента і умовно-дострокового звільнення довічно ув'язнених осіб. Запропоновано низку заходів щодо забезпечення права "на надію" у національному законодавстві: покладання додаткових функцій на адміністрацію колонії і органів пробації, встановлення мінімального строку покарання, який необхідно відбутися у колонії, встановлення випробувального терміну після звільнення особи з місця позбавлення волі із застосуванням заходів пробації.

Ключові слова: довічне позбавлення волі, помилування Президента України, умовно-дострокове звільнення, право "на надію", кримінальне покарання, звільнення від відбування покарання.

Анотація. В статті досліджена проблема досрочного звільнення пожиттєво засуджених в Україні. Вияснена роль помилування Президента в механізмі правового регулювання звільнення пожиттєво засуджених. Проаналізовано справу Європейського суду по правах людини "Винтер проти Сполученого Королівства", в якій роз'яснюються положення ст. 3 Конвенції про основні права і свободи (далі - Конвенція). Розглянуті висновки Європейського суду по правах людини (далі - ЄСПЛ) про порушення права "на надію" ув'язнених в Україні по справі «Петухов проти України (№ 2)». Проаналізовано перше судові рішення від 4 травня 2019 року Ровенського районного суду Сумської області, в якому, посилаючись на рішення ЄСПЛ, вперше було замінене покарання пожиттєво засудженого на позбавлення свободи на певний термін. Розглянута сучасна практика національного судопроцесу заміною покарання пожиттєво засудженим. Досліджена актуальна статистика про помилування Президентом пожиттєво засуджених. Встановлено співвідношення

национального законодательства с международными актами, которые были ратифицированы Верховной Радой Украины. Выявлены недостатки национального уголовного законодательства в сфере реализации права "на надежду" пожизненно заключенных. Проанализирована практика зарубежных стран относительно правового регулирования процедуры увольнения пожизненно заключенных. Выяснено, какие условия и основания освобождения пожизненно заключенных имеются в Уголовных кодексах разных стран мира. Осуществлен критический анализ проекта Закона "О внесении изменений в законодательные акты Украины относительно порядка назначения и исполнения наказания в виде пожизненного лишения свободы". Выявлены основные недостатки данного законопроекта: отсутствие в законопроекте четкого механизма условно-досрочного освобождения осужденных к пожизненному лишению свободы, а также существование некоторых положений, которые требуют более детального и всестороннего исследования и соответствующего обсуждения в широких кругах специалистов и экспертов. Исследован вопрос регулирования сосуществования помилования президента и условно-досрочного освобождения пожизненно заключенных. Предложен ряд мер по обеспечению права "на надежду" в национальном законодательстве: возложение дополнительных функций на администрацию колонии и органы пробации, установления минимального срока наказания, который необходимо отбыть в колонии установления испытательного срока после освобождения лица из мест лишения свободы с применением мер пробации.

Ключевые слова: пожизненное лишение свободы, помилование президента, условно-досрочное освобождение, право на надежду, уголовное наказание, освобождение от отбывания наказания.

Summary. The article explores the problem of early release of life convicted persons in Ukraine. The role of the President's pardon in the mechanism of legal

regulation of the release of life imprisoned persons is clarified. The case of the European Court of Human Rights "Winter v. The United Kingdom" is analyzed, explaining the provisions of Art. 3 of the Convention on Fundamental Rights and Freedoms (hereinafter - the Convention). The findings of the European Court of Human Rights (hereinafter - ECtHR) on the violation of the right to "hope" of prisoners in Ukraine in the Petukhov v. Ukraine (No. 2) case have been considered. The first court decision of May 4, 2019, of the Romany City Court of Sumy region was analyzed. It examines the current practice of national litigation on the substitution of life imprisonment. Current statistics on the President's pardon of lifers have been investigated. The correlation of national legislation with international acts ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine is established. Weaknesses of national criminal legislation in the sphere of realization of the right to hope of lifelong prisoners were identified. The practice of foreign countries on the legal regulation of the procedure for the release of life imprisoned persons is analyzed. The conditions and grounds for the release of life imprisoned persons are found in the Criminal Codes of the different countries of the world. A critical analysis of the draft Law "On Amendments to the Legislative Acts of Ukraine on the Procedure for Imposing and Executing Sentences in the Form of Lifetime Imprisonment" was carried out. The main shortcomings of the draft law have been identified: the lack of a clear mechanism of parole for life imprisonment in the bill, as well as the existence of low provisions that require more detailed and comprehensive study and appropriate discussion in a wide range of experts and experts. The issues of regulation of coexistence of the President's pardon and parole of life imprisoned persons are investigated. A number of measures have been proposed to ensure the right to "hope" in the national legislation: assigning additional functions to the administration of the colony and probation authorities, specifying the minimum sentence to be served in the colony, setting a probationary period after the release of a person from the place of imprisonment by applying probation measures.

Key words: *life imprisonment, pardon of the president, parole, right to hope, criminal punishment, release from serving a sentence.*

Постановка проблеми: В положеннях Конституції України підтверджена незворотність європейського та євроатлантичного курсу України. Важливе місце у цьому процесі посідає адаптація кримінального та кримінально-виконавчого законодавства України до законодавства країн ЄС, оскільки гуманне ставлення до засуджених є одним із важливих проявів європейськості. Доленосне рішення щодо відміни смертної кари в Україні відповідало Конституції України, яка передбачає що людина, її життя і здоров'я визнаються найвищою соціальною цінністю, кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя, обов'язок держави – захищати життя людини(ст. 3, ст. 27 Конституції України).

Проте, встановлення покарання у виді довічного позбавлення волі, що передбачене у ст. 64 Кримінального кодексу України (далі – КК України), позитивно вплинуло на пенитенціарну практику в Україні, але при цьому виявило і певні проблеми при застосуванні цього інституту. На сьогодні довічне позбавлення волі призначається за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених КК України, якщо суд не вважає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк. Зміст покарання у виді довічного позбавлення волі полягає у ізоляції засудженого від соціального середовища, обмеження його спілкування як з близькими родичами та членами сім'ї, так і з іншими засудженими. Разом з тим, згідно із ч.2 ст.50 КК України метою будь-якого покарання у тому числі й довічного позбавлення волі, є не лише кара за вчинений злочин, а й виправлення винного, а також запобігання злочинам як з боку засудженого, так і інших осіб. Одним із заходів для досягнення зазначених цілей є необхідність правового забезпечення права засуджених до

довічного ув'язнення "на надію", тобто на умовно-дострокового звільнення від подальшого відбування довічного позбавлення волі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зазначена проблема постала нещодавно, у зв'язку з рішенням ЄСПЛ у справі "Петухов проти України", в якому виявлені недоліки національного законодавства в галузі кримінального права. Окремі аспекти проблеми досліджуються у працях вітчизняних вчених Л. Тімофєєвої [1], О. Євдокімової [8], В.Тулякова [17] та ін. Разом з тим, цілісного та системного дослідження питання умовно-дострокового звільнення довічно ув'язнених осіб наразі вітчизняними вченими не здійснено.

Мета: Метою цієї статті є обґрунтування необхідності впровадження процедури порядку застосування умовно-дострокового звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, на підставі співвідношення національного законодавства з нормами, що визначені Конвенцією та рішеннями ЄСПЛ щодо права "на надію" засуджених в Україні до довічного позбавлення волі. Враховуючи практику зарубіжних країн щодо правової регламентації механізму звільнення довічно ув'язнених осіб від відбування покарання, здійснити критичний аналіз законодавчих ініціатив у цьому аспекті та запропонувати низку підходів щодо впровадження процедури умовно-дострокового звільнення довічно ув'язнених осіб від відбування покарання.

Основний виклад матеріалу. У Декларації, прийнятій на шостому конгресі ООН у 1981 р. («Каракаська декларація»), наголошується на тому, що довічне позбавлення волі не відповідатиме бажаним цілям, якщо будуть відсутні адекватні заходи для повернення таких засуджених до основного потоку соціального життя на відповідному етапі [2]. Тривалі терміни позбавлення волі, зокрема довічне позбавлення волі, без законної процедури скорочення строку, є негуманними та суперечать фундаментальним правам людини у розумінні ЄСПЛ. В контексті положень ст. 3 Конвенції, які містять

заборону катування або нелюдського поводження та покарання, що принижує гідність особи, кожен засуджений повинен мати право “на надію” бути звільненим від відбування покарання. Такий висновок зробив ЄСПЛ у справі «Вінтер проти Сполученого Королівства». Суд розтлумачив ст. 3 цієї Конвенції як вимогу до перегляду покарання у виді довічного позбавлення волі шляхом застосування процедури, яка дозволяє внутрішнім органам державної влади розглядати питання легітимності подальшого утримання заявника під вартою, враховуючи вагомість змін у його поведінці. При цьому Суддя ЄСПЛ Пауер зазначила, що ст. 3 Конвенції включає в себе право “на надію”. Надія є важливим аспектом людської особистості, а її позбавлення заперечує фундаментальний аспект людяності та принижує особу [3].

На даному етапі в Україні є лише одна можливість звільнення засуджених від відбування довічного позбавлення волі – це помилування Президентом України. Помилування – це акт індивідуального милосердя щодо однієї особи, який ухвалюється Президентом України. Інших способів пом’якшення покарання засудженому до довічного позбавлення волі в Україні не існує. Втім, навіть цей механізм звільнення від відбування покарання зазначеної категорії осіб характеризується відсутністю чіткої правової процедури перегляду рішень про відбування довічного позбавлення волі через певний проміжок часу. Він також не гарантує засудженому можливості заміни довічного позбавлення волі на інше, більш м’яке покарання, скорочення строку відбування покарання, припинення відбуття покарання за рахунок умовно-дострокового звільнення [4]. У зв’язку з цим, ЄСПЛ при розгляді справи «Петухов проти України (№ 2)» зробив висновок, що в Україні довічно ув’язнені не мають реальної перспективи звільнення, а існування президентського помилування не вирішує проблеми, адже воно не є ані прозорим, ані передбачуваним. Такий стан вітчизняного законодавства не відповідає вимогам ст. 3 Конвенції. Суд звернув увагу на те, що обрахування терміну, який необхідно відбутися, перш ніж звертатися з

клопотанням про помилування до Президента, є нечітким та таким, що не гарантує право на можливість дострокового звільнення навіть після відбуття 20 років позбавлення волі. Суд також збентежило те, що на практиці (станом на 6 липня 2016 року) більше 70 позиттєво ув'язнених відбули 20 років в неволі і 40 з них вже просили Президента України про помилування, але отримали відмову. У зв'язку з цим Суд наголосив на непрозорості української системи помилування, адже відповідна Комісія з питань помилування при Президентові України не зобов'язана пояснювати причини відмови у помилуванні, а її рішення не є публічними та не підлягають оскарженню. На думку суддів ЄСПЛ, інститут президентського помилування — це «сучасний еквівалент королівської пощади», який є гуманним, проте таким, що не надає ніяких процесуальних гарантій засудженим [5].

Слід зазначити, що на засіданні Європейського комітету із запобігання катування також було звернено увагу на відсутність в нашій державі реалістичної перспективи звільнення від довічного позбавлення волі, як того вимагає ст. 3 Конвенції (параграф 40 Доповіді, СРТ/Inf (2017) [6].

Нажаль, визнання на рівні ЄСПЛ недосконалості механізму звільнення довічного ув'язнених від відбування покарання не може виправити ситуацію в Україні. Національні суди відмовляють довічно засудженим у достроковому звільненні, посилаючись на відсутність відповідних норм у кримінальному законодавстві України. Так, Роменський міськрайонний суд Сумської області у своїй ухвалі від 20.06.2017р. (справа No 585/2027/17) відхилив посилання засудженого до довічного позбавлення волі на порушення ст. 3 Конвенції, обґрунтувавши це тим, що неможливість умовно-дострокового звільнення засудженого до довічного позбавлення волі, пояснюється тим, що на виконання рішення ЄСПЛ держава повинна внести зміни до законодавства для усунення встановлених Судом порушень, а відтак, до прийняття відповідного Закону, вирішення судом порушеного в клопотанні засудженого питання законодавчо не передбачено [7].

Проте, 24 травня 2019 року Роменський міськрайонний суд Сумської області замінив довічне позбавлення волі для ув'язненого на фіксований строк у вигляді 20 років. Про це на своїй сторінці у Facebook повідомив правозахисник, Координатор з правової реформи в Консультаційній місії ЄС в Україні Вадим Човган. Клопотання про заміну покарання або дострокове звільнення подав до суду ув'язнений Д. Крупко; на момент судового розгляду він відбув покарання у в'язниці вже 15 років. Своє прохання він аргументував положеннями статті 28 Конституції України та статті 3 Конвенції, які стосуються заборони тортур. Водночас засуджений скористався проєктом клопотання, яке правозахисники підготували для подання конституційної скарги на відсутність в законодавстві положення про умовно-дострокове звільнення від довічного ув'язнення. У підсумку суд під головуванням судді Машини постановив: замінити засудженому довічне позбавлення волі, а саме на 20 років позбавлення волі, посилаючись на вищу юридичну силу Конституції та міжнародних стандартів щодо Кримінального кодексу [18].

Виходячи із національної судової практики з розгляду даного питання, можна зробити висновок, що судді розуміють наявність гострої потреби реалізації права «на надію» довічно ув'язнених осіб і намагаються врегулювати дане питання відповідно до Конвенції і рішень ЄСПЛ.

Наразі в Україні триває правова реформа. У 2019 році була створена робоча група з питань розвитку кримінального права у складі Комісії з питань правової реформи при Президентові України, члени якої взяли до уваги дану проблему співвідношення національного і міжнародного законодавства щодо регулювання права «на надію» довічно ув'язнених і вживають заходів для узгодження Кримінального кодексу з нормами Конвенції і рішеннями ЄСПЛ.

Звернення до зарубіжного досвіду з цього питання свідчить, що у багатьох країнах на законодавчому рівні закріплена можливість умовно-

дострокового звільнення засуджених до довічного позбавлення волі. Проте, в силу особливостей національних правових систем порядок такого звільнення у кожній країні визначається по-різному.

Так, в деяких країнах умовно-дострокове звільнення від відбування довічного покарання здійснюється на підставі рішення виконавчої влади або Глави держави. Таке умовно-дострокове звільнення застосовується, наприклад, у Данії. Згідно зі ст. 41 КК Данії КК Міністр юстиції чи уповноважена ним особа може ухвалити рішення щодо умовно-дострокового звільнення довічного засудженого після відбуття останнім 12 років. Умовами такого звільнення є наявність у особи постійного місця проживання, можливість отримання правомірних засобів для існування та дотримання особою умов звільнення, передбачених у КК Данії. Після звільнення починає спливати іспитовий строк тривалістю 5 років. У разі невиконання протягом цього строку умов звільнення або вчинення нового злочину рішення підлягає скасуванню, а засуджений направляється до відбуття довічного позбавлення волі (ч. 5 ст. 41 КК Данії) [11].

В інших країнах умовно-дострокове звільнення від відбування довічного позбавлення волі здійснюється на підставі рішення суду, комісії по умовно-достроковому звільненню або аналогічного органу [8]. Так, за § 3 ст. 78 КК Польщі засуджений може бути звільненим судом від подальшого відбування довічного позбавлення волі після відбуття ним 25 років позбавлення волі за умови, що він досяг свого виправлення та не вчинятиме у майбутньому нових злочинів (§ 1 ст. 77 КК Польщі) [12]

Разом з тим, багато зарубіжних кодексів містять положення згідно з яким умовно-дострокове звільнення не поширюється на осіб, які вчинили певні види злочинів за які були засуджені до довічного позбавлення волі.

Так, за ч. 6 ст. 61 Кримінального кодексу (далі – КК) Латвії підставою для відмови від претендування на умовно-дострокове звільнення є вчинення

особливо тяжкого злочину, пов'язаного із сексуальним насильством щодо особи, яка не досягла шістнадцяти років [8].

У Туреччині такою підставою є вчинення злочинів проти конституційного ладу та національної оборони (ст. 16 Закону про виконання покарання та заходів безпеки [9]).

Відповідно до Додатку 21 до Закону Англії про кримінальне правосуддя 2003 р. суд, призначаючи довічне позбавлення волі особам, яким на момент вчинення злочину виповнився 21 рік, може ухвалити рішення щодо заборони дострокового звільнення від відбування цього покарання («whole life order»), якщо було вчинено умисне вбивство: 1) двох або більше осіб, якщо вони пов'язані з викраденням людини або із сексуальною чи садистською поведінкою засудженого; 2) дитини; 3) з політичних, релігійних, ідеологічних спонукань; 4) особою, яка раніше була засуджена за умисне вбивство [9].

У законі Польщі від 13 червня 2019 р. передбачається можливість встановлення судом абсолютної заборони умовно-дострокового звільнення від відбування цього покарання для випадків, якщо суд визнає, що характер, обставини вчиненого та особа винного свідчать про те, що її перебування на волі створює постійну загрозу для життя, здоров'я або сексуальної безпеки інших осіб (§ 4 ст. 77 Закону про внесення змін до КК Польщі від 13 червня 2019 р.) [10].

За ч. 3 ст. 41 КК Данії умовно-дострокове звільнення від відбування довічного позбавлення волі не може бути застосовано до особи, яка є членом озброєної групи (ст. 180 КК Данії), злочинна діяльність якої становить підвищену суспільну небезпечність [11].

Аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн дає підстави для висновку, що в них по-різному визначаються строки та умови звільнення довічно ув'язнених осіб.

Так, крім загального мінімального строку у 25 років (необхідного для звертання про умовно-дострокове звільнення особи, засудженої до довічного позбавлення волі), у § 2 ст. 78 КК Польщі передбачається можливість підвищення цього мінімального строку за рішенням суду в особливо обґрунтованих випадках. При цьому закон не розкриває зміст поняття «особливо обґрунтовані випадки», а також не окреслює максимально допустимі межі такого підвищення, а тому на практиці він може дорівнювати 30, 35 або навіть 40 років. Після звільнення особи, яка відбувала довічне позбавлення волі, відповідно до § 3 ст. 80 КК Польщі, починає спливати іспитовий строк тривалістю 10 років, протягом якого служба пробації здійснює контроль за його поведінкою. У разі невиконання умов звільнення, рішення суду скасовується, засуджений повертається до відбуття довічного позбавлення волі і може претендувати на повторне звільнення тільки після спливу 5 років (ст. 81 КК Польщі). Водночас, згідно зі змінами, які передбачений законом від 13 червня 2019 р., із січня 2020 р. іспитовий строк для звільненого від відбування довічного ув'язнення може тривати позитивно (§ 3 ст. 80 Закону про внесення змін до КК Польщі від 13 червня 2019 р.)[12].

У Німеччині перспективу умовно-дострокового звільнення від відбування довічного позбавлення волі засуджений отримує після відбуття 15 років позбавлення волі. Відповідно до § 57а КК ФРН умовами такого звільнення від подальшого відбування покарання, крім спливу визначеного строку, є забезпечення інтересів громадської безпеки та наявність згоди засудженого. Крім цього, обов'язковою умовою звільнення є висновки експертів, які засвідчують виправлення засудженого і відсутність ризиків вчинення ним нових злочинів після звільнення [13]. Звільнення від відбування довічного позбавлення волі є умовним, бо після звільнення починає спливати іспитовий строк, протягом якого службою пробації здійснюється посилений моніторинг за поведінкою звільненого та

виконанням ним обов'язків, визначених судом. У разі недотримання умов звільнення рішення суду скасовується і засуджений повертається для відбування довічного позбавлення волі (§ 56e КК ФРН).

Кримінальне законодавство Швейцарії передбачає можливість звільнення довічно засудженого від відбування покарання після відбуття ним 15 років позбавлення волі, а для виняткових випадків – після 10 років (ч. 5 ст. 86 КК Швейцарії) [13]. До виняткових випадків належать: похилий вік, тяжка хвороба або інші обставини, які свідчать про те, що особа не становить більше загрози для суспільства (ст. 64с КК Швейцарії). Рішення про дострокове звільнення базується на прогнозі майбутньої поведінки засудженого, зважаючи на його особистість та інші фактичні обставини. Для звільненого від відбування довічного позбавлення волі встановлюється п'ятирічний іспитовий строк, протягом якого контроль за його поведінкою здійснює служба пробації (ст. 86 КК Швейцарії) [13].

Аналіз зарубіжного досвіду свідчить про існування різних підходів до визначення порядку умовно-дострокового звільнення від відбування довічного позбавлення волі, які полягають у встановленні різних розмірів мінімального строку відбутого покарання, різної тривалості іспитового строку, який спливає після такого звільнення тощо [8].

В Україні з метою впровадження процедури умовно-дострокового звільнення порядку дострокового звільнення від відбування довічного позбавлення волі суб'єктами законодавчої ініціативи був розроблений Проект Закону України від 10.04.2014 р. N 4679 «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо порядку призначення та виконання покарання у виді довічного позбавлення волі». Цей проект передбачав низку змін до КК України та Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК України), відповідно до яких: 1) виключається можливість призначення покарання у виді довічного позбавлення волі жінкам та особам, які обвинувачуються у вчиненні готування чи замаху на злочин, а також

співучасникам, які не є виконавцями злочину (зміни до статей 64, 68 КК); 2) на засуджених до довічного позбавлення волі поширюється дія статей 81, 82 КК, якими передбачається відповідно умовно-дострокове звільнення від відбування покарання та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким; 3) розширюються права засуджених до довічного позбавлення волі щодо розпорядження грошовими коштами, а також надання їм можливості отримувати короткострокові та тривалі побачення (зміни до статті 151 КВК) тощо.

Незважаючи на те, що цей законопроект був спрямований на системне вирішення проблемних питань, пов'язаних із застосуванням покарання у виді довічного позбавлення волі, Головне науково-експертне управління окремим його положенням дало критичну оцінку, зокрема щодо: 1) встановлення заборони застосування довічного позбавлення волі жінкам, бо це, на думку експертів, не узгоджується із конституційним принципом рівності усіх громадян перед законом (ст. 24 Конституції України) та принципом справедливості покарання; 2) встановлення мінімального строку відбутого покарання, який «дозволятиме» застосовувати до довічно засуджених умовно-дострокове звільнення, у розмірі 15 років, адже у такому випадку фактично втрачається сенс у довічному позбавленні волі як одному із найсуворіших видів кримінальних покарань, оскільки у цих випадках його тривалість дорівнюватиме строковому позбавленню волі; 3) можливості заміни довічного позбавлення волі іншим, більш м'яким покаранням, після фактичного відбуття засудженим 10 років призначеного покарання, 4) положення, згідно з яким замінити довічне позбавлення волі можливо лише на позбавлення волі строком не менше ніж на 25 років [19].

Зважаючи на відсутність у цьому законопроекті чіткого механізму умовно-дострокового звільнення засуджених до довічного позбавлення волі, а також існування низькі положень, які потребують більш детального та всебічного дослідження та відповідного обговорення у широких колах

фахівців та експертів, 18 грудня 2015 р. його було повернуто у Верховну Раду України з вето Президента України для скасування.

Отже, наразі проблема можливості дострокового звільнення довічно засуджених в Україні й досі потребує свого вирішення на законодавчому рівні.

У той же час, аналіз рішень ЄСПЛ та зарубіжного досвіду у сфері застосування довічного позбавлення волі свідчить про необхідність передбачення у КК України можливості дострокового звільнення цієї категорії осіб від подальшого відбування покарання на підставі рішення суду. Існування такої можливості забезпечить приведення чинного законодавства України у відповідність до ст. 3 Конвенції. Разом з тим, порядок дострокового звільнення таких засуджених має відповідати принципу справедливості та забезпечувати надійний захист суспільства від рецидиву з боку цих осіб. При цьому реформування механізму дострокового звільнення довічно засуджених від подальшого відбування покарання не повинне обмежуватися тільки положеннями КК України. Відповідні зміни мають вноситися й у Кримінальний процесуальний та Кримінальний виконавчий кодекси України. Уявляється, що за прикладом деяких європейських країн передумовою для умовно-дострокового звільнення цих осіб має бути відбуття ними як мінімум 20 років позбавлення волі. Після чого у особи виникає право на клопотання до суду щодо свого умовно-дострокового звільнення. Доцільним також є покладання додаткових функцій на адміністрацію колонії і органів пробації, які б контролювали і моніторили поведінку довічно ув'язнених осіб у місцях відбування ними покарання. У КК України та КВК України необхідно закріпити перелік чітких вимог до поведінки цих засуджених, дотримання або виконання яких дозволило би спеціальній моніторинговій комісії зробити висновок про відсутність або низький рівень ризику вчинення особою нового злочину та його здатність до самокерованої правослухняної поведінки і інтеграції у суспільство що, у

свою чергу, визнавалось би підставою для ухвалення рішення суду щодо застосування умовно-дострокового звільнення. Крім цього, вочевидь таке звільнення повинно бути лише умовним, тобто після звільнення має спливати певний випробувальний строк, протягом якого здійснювався би контроль за поведінкою звільненого з боку служби пробації. Невиконання умов дострокового звільнення або вчинення нового злочину є підставою для повернення особи для відбування довічного позбавлення волі.

У випадку впровадження у законодавство України умовно-дострокового звільнення довічно ув'язнених осіб може виникнути питання щодо подальшого збереження інституту помилування з боку Президента . В. О. Туляков, наприклад, висловлюється за існування у майбутньому двоступеневого вирішення цього питання: помилування особи Президентом та заміна покарання помилуваній особі виключно судом [17].

Уявляється, що ця думка є обґрунтованою, адже, по-перше, згідно з Конституцією України Президент має повноваження на помилування ув'язнених осіб. По-друге, відповідно до чинних положень КК України засудженим до інших видів покарань гарантується право не тільки на умовно-дострокове звільнення за рішенням суду, а й право на звільнення від відбування покарання на підставі акту Президента про помилування. Звідси виникає питання, чому особи, які були засуджені до довічного позбавлення волі мають бути позбавлені права на помилування з боку Президента України. Саме тому у майбутньому право довічно засуджених на умовно-дострокового звільнення на підставі рішення суду, може співіснувати одночасно з повноваженнями на помилування осіб, які відбувають довічне позбавлення волі з боку Президента України.

Висновок. Впровадження умовно-дострокового звільнення для осіб, які засуджені до довічного позбавлення волі у законодавство України значною мірою сприятиме соціальній адаптації та ресоціалізації цих осіб, допоможе заощадити кошти, які витрачаються з державного бюджету на їх

утримання в місцях позбавлення волі, узгодить порядок відбування цього виду покарання з метою його застосування, а також стане раціональним та необхідним кроком для побудови соціальної, справедливої та гуманної держави, яка орієнтується на європейські стандарти у сфері захисту прав засуджених.

Література

1. Тимофєєва Л. Ю. Перегляд довічного позбавлення волі та сучасна практика європейського суду з прав людини // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 6. Том 1. С. 179-182.
2. Sixth United Nations congress on the prevention of crime and the treatment of offenders. Caracas, Venezuela, 25 August-5 September 1980. Report prepared by the Secretariat. United Nations New Yoik, 1981. 87 с. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/30439/files/a-conf-87-14-e.pdf>.
3. Решение Европейского суда по правам человека от 09.07.2013, судебное дело «Винтер и другие против Соединенного королевства». Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1408522184> (дата обращения: 15.04.2020).
4. Тимофєєва Л. Ю. Гуманістична парадигма кримінального права України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право; НУ «ОЮА». Науковий керівник: В. О. Туляков. Одеса, 2018. 23 с.
5. Решение Европейского суда по правам человека от 12.03.2019, судебное дело «Петухов против Украины № 2». Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1553066514> (дата обращения: 15.04.2020).

6. Як зупинити нову смертну кару або мораторій на довічне позбавлення волі (Заголовок з екрану). URL: https://dt.ua/internal/yak-zupiniti-novu-smertnu-karu-abo-moratoriy-na-dovichne-pozbavlennya-voli-256272_.html
7. Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 18 січня 2017 р., справа No 585/5108/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua>
8. Євдокімова О. В. Умовно-дострокове звільнення від відбування довічного позбавлення волі у праві зарубіжних країн // Підприємництво, господарство і право. 2019. № 10. С. 146-151.
9. Schedule 21 Determination of minimum term in relation to mandatory life sentence. Legislation.gov.uk. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/schedule/21/enacted> (date of treatment: 15.04.2020).
10. O zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw: Ustawa z dnia 13.06.2019. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. URL: http://orka.sejm.gov.pl/proc8.nsf/ustawy/3451_u.html (data odwołania: 15.04.2020).
11. Bekendtgørelse af straffeloven: Lovbekendtgørelse af 09.08.2017 № 977. Retsinformation. URL: <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2017/977> (dato for appel: 15.04.2020)
12. Wilk Leszek Karadożywotniegopozbawienia wolności a instytucje warunkowego zwolnienia i prawa łaski // Procuratura i Pravo. 2008. No 10. С. 11-24. URL: https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:JIVIUmgt28J:scholar.google.com/&hl=ru&as_sdt=0,5
13. Schweizerisches Strafgesetzbuch vom 21.12.1937. Der Bundesrat. URL: <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19370083/index.html> (Datum der Beschwerde 15.04.2020)
14. Смит Диркван Зил, Эплтон Кетрин. Пожизненное лишение свободы // Краткий информационный документ: Концептуальная записка по

- вопросу о пожизненном заключении. Лондон: Международная тюремная реформа, 2018. 14 с.
15. Nichanian Daniel. Reformers Target Life Imprisonment and Sentences of Life Without Parole. The Appeal. URL: <https://theappeal.org/politicalreport/reformers-target-life-imprisonment-and-sentences-of-life-without-parole/> (date of treatment: 15.04.2020)
16. Kazneni Zakon. Ministarstvo pravosuđa Republike Hrvatske. URL: <https://pravosudje.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Kazneni%20zakon-neslužbeni%20pročišćeni%20tekst.pdf> (datum žalbe: 15.04.2020).
17. Туляков В.О. Призначення більш суворого покарання у сучасних умовах // Гуманізація кримінальної відповідальності: Мат. II Міжнар. науково-практ. Симпозіуму (16-17 листопада 2018 р., м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ: Університет Короля Данила, 2018. С. 257-260.
18. Український суд уперше замінив засудженому довічне на фіксований строк. ZMINA – центр прав людини. URL: https://zmina.info/news/ukrajinskij_sud_vpershe_zaminiv_zasudzhenomu_dovichne_na_fiksovaniy_strok (дата звернення: 15.04.2020).
19. Ліга закону. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/XG3LZ00A?an=3>

Referenses

1. Timofjejeva L. Ju. Perehlyad dovichnogho pozbavlenja voli ta suchasna praktyka jevropejskogho sudu z prav ljudyny. Aktualjni problemy vitchyznjanovi jurisprudenciji. 2018. # 6. Tom 1. S. 179-182.
2. Sixth United Nations congress on the prevention of crime and the treatment of offenders. Caracas, Venezuela, 25 August-5 September 1980. Report prepared by the Secretariat. United Nations New Yoik, 1981. 87 s. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/30439/files/a-conf-87-14-e.pdf>.
3. Reshenye Evropejskogho suda po pravam cheloveka ot 09.07.2013, sudebnoe delo «Vynter y drughye protyv Soedynennogho korolevstva». Prava Ljudyny

- v Ukraini. Informacijnyj portal Kharkivs'koji pravozakhysnoji ghrupy. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1408522184> (data obrashhenyja: 15.04.2020).
4. Timofjejeva L. Ju. Ghumanistychna paradyghma kryminaljnogho prava Ukrainy: avtoref.dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.08 – kryminaljne pravo i kryminologhija; kryminaljno-vykonavche pravo; NU «OJuA». Naukovyj kerivnyk: V. O. Tuljakov. Odesa, 2018. 23 s.
 5. Reshenye Evropejskogho suda po pravam cheloveka ot 12.03.2019, sudebnoe delo «Petukhov protyv Ukrainy # 2». Prava Ljudyny v Ukraini. Informacijnyj portal Kharkivs'koji pravozakhysnoji ghrupy. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1553066514> (data obrashhenyja: 15.04.2020).
 6. Jak zupynyty novu smertnu karu abo moratorij na dovichne pozbavlennja voli (Zagholovok z ekranu). URL: https://dt.ua/internal/yak-zupiniti-novu-smertnu-karu-abo-moratoriy-na-dovichne-pozbavlennya-voli-256272_.html
 7. Ukhvala Romens'kogho mis'krajonnogho sudu Sums'koji oblasti vid 18 sichnja 2017 r., sprava No 585/5108/16-k. URL: <http://reyestr.court.gov.ua>
 8. Jevdokimova O. V. Umovno-dostrokove zvilnennja vid vidbuvannja dovichnogho pozbavlennja voli u pravi zarubizhnykh krajin. Pidpryjemnyctvo, ghospodarstvo i pravo. 2019. # 10. S. 146-151.
 9. Schedule 21 Determination of minimum term in relation to mandatory life sentence. Legislation.gov.uk. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/schedule/21/enacted> (date of treatment: 15.04.2020).
 10. O zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw: Ustawa z dnia 13.06.2019. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. URL: http://orka.sejm.gov.pl/proc8.nsf/ustawy/3451_u.html (data odwołania: 15.04.2020).

11. Bekendtgørelse af straffeloven: Lovbekendtgørelse af 09.08.2017 # 977. Retsinformation. URL: <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2017/977> (dato for appel: 15.04.2020)
12. Wilk Leszek Karadożywotniegopozbawienia wolności a instytucje warunkowego zwolnienia i prawa łaski. *Procuratura i Pravo*. 2008. No 10. S. 11-24. URL: https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:JiVIUmget28J:scholar.google.com/&hl=ru&as_sdt=0,5
13. Schweizerisches Strafgesetzbuch vom 21.12.1937. Der Bundesrat. URL: <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19370083/index.html> (Datum der Beschwerde 15.04.2020)
14. Cmyt Dyrkvan Zyl, Epplton Ketryn. Pozhyznennoe lyshenye svobody. Kratkyj ynformacyonnyj dokument: Konzeptualjnaja zapyska po voprosu o pozhyznennom zakljuchenyy. London: Mezhdunarodnaja tjuremnaja reforma, 2018. 14 s.
15. Nichanian Daniel. Reformers Target Life Imprisonment and Sentences of Life Without Parole. The Appeal. URL: <https://theappeal.org/politicalreport/reformers-target-life-imprisonment-and-sentences-of-life-without-parole/> (date of treatment: 15.04.2020)
16. Kazneni Zakon. Ministarstvo pravosuđa Republike Hrvatske. URL: <https://pravosudje.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Kazneni%20zakon-neslužbeni%20pročišćeni%20tekst.pdf> (datum žalbe: 15.04.2020).
17. Tuljakov V.O. Pryznachennja biljsh suvorogho pokarannja u suchasnykh umovakh. Ghumanizacija kryminaljnoji vidpovidaljnosti: Mat. II Mizhnar. naukovo-prakt. Sympoziumu (16-17 lystopada 2018 r., m. Ivano-Frankivsjk). Ivano-Frankivsjk: Universytet Korolja Danyla, 2018. S. 257-260.
18. Ukrajinsjkyj sud upershe zaminyv zasudzhenomu dovichne na fiksovanyj strok. ZMINA – centr prav ljudyny. URL:

https://zmina.info/news/ukrajinskij_sud_vpershe_zaminiv_zasudzhenomu_dovichne_na_fiksovanij_strok (data zvernennja: 15.04.2020).

19. Ligha zakonu. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/XG3LZ00A?an=3>